Herdenkingsbijlage Zuid - Friesland

Knokploeg pikt een graantje mee

Het was in de herfst van 1945, zo vertelt de heer A. Bruin uit Echtenerbrug, dat de honger in Holland steeds nijpender werd. De Jan Nieveen voer dagelijks van Lemmer naar Amsterdam met mensen die aardappelen, graan e.d. in Friesland hadden geweten te bemachtigen. Bijna iedere dag vervoerde Jan Wagenaar uit Echtenerbrug met paard en wagen (op luchtbanden) levensmiddelen naar de boot in Lemmer. Ondanks de toen heersende papierschaarste wist hij grote vellen papier op de kop te tikken, die hij op de terugreis mee nam naar Echtenerbrug en ze daar aan het verzet overhandigde, die dit papier weer doorspeelde aan de drukkerij van het illegale blad „De Wachter", dat in Friesland werd verspreid.

Door de spoorwegstaking in september 1944 was het vervoer over water belangrijk toegenomen. Zo lag er in oktober van dat jaar een schip met rogge (in bulk) voor de Wehrmacht enkele dagen in Echtenerbrug. De plaatselijke K.P. liet zich deze kans niet ontnemen en kwam de volgende nacht in aktie. De schipper werd in de rot geschoten en uit het ruim van het schip werd een grote partij rogge „ontvreemd". Onder dekking van de duistere nacht werd de rogge gestort in de gang van de Chr. Nat. School aan de Duimstraat, daar waar nu Wooncentrum Bruin is gevestigd. Deze schoolgang liep over de gehele lengte van de school en zou bij een eventuele razzia door de Duitse Polizei niet over het hoofd kunnen worden gezien. Dus was het zaak om de volgende morgen die losse partij rogge zo vlug mogelijk te laten verdwijnen. Door iemand van de K.P. werd een aantal jonge mannen uit de direkte omgeving van de school gevraagd dit gevaarlijke karwei op te knappen. De opdracht luide om geen enkele korrel rogge in de gang achter te laten!

In deze schoolgang was een kelder, waar de centrale kachel stond, terwijl boven op het dak een hok was gebouwd waar de kolen werden opgeslagen. Via een trechter werden deze kolen dan naar beneden in de kelder gestort. Op die bewuste morgen werd in omgekeerde volgorde de rogge in zakken geschept, naar de kelder gebracht en met behulp van een taket naar boven gehesen en in het gebouw op het dak opgeslagen. Ongeveer 125 zakken rogge hebben deze reis gemaakt zonder achterlating van een enkele korrel. Aan de opdracht is voor honderd procent voldaan, wetende dat elke achtergebleven korrel zou kunnen veranderen in een duitse kogel...! Enkele weken later is 's morgens om 5 uur de rogge met een luchtbandenwagen opgehaald en onder het waakzame oog van uitgezette wachtposten naar een leegstaande woning aan de andere kant van de brug gebracht en vandaar naar diverse adressen in Holland vervoerd.

De schipper is de morgen na de overval direkt naar Lemmer gegaan om bij de kommandant van de Wasserschutzpolizei daarvan aangifte te doen. Deze kommandant, die uit Oostenrijk kwam, is na de oorlog nog eens in Lemmer geweest en heeft toen aan een verslaggever van de Zuid-Friesland verteld, dat hij deze rogge-overval niet aan de betrokken instanties had doorgegeven. Dat verklaart waarom er geen duitse haan naar deze rogge heeft gekraaid, maar... dat had men liever in 1944 geweten!

We zijn bevrijd

Het is inderdaad zo, dat er in die vijftig jaar weinig is gepubliceerd over de bevrijding van Lemmer. Maar bij velen die het hebben meegemaakt, liggen die dagen nog vers in het geheugen. En bij de herinnering daaraan, valt de tijd weg en is het moeilijk voor te stellen, dat het vijftig jaar geleden is. Toen een deel van Zuid Nederland in 1944 door de geallieerden al bevrijd was, waren ze april 1945 bij ons. Ik weet nog dat wij de bewuste dag voor de bevrijding op de Straatweg liepen. Het was angstig stil, een soort stilte voor de storm. Zagen ook praktisch geen mensen. Je voelde dat er wat stond te gebeuren, ook mede door de verhalen die de ronde deden. Onwillekeurig liepen we in het laatst een stapje harder om thuis te komen. Niet lang daarna hoorden we in de verte een dof gedreun, als van een opkomend onweer. Later op de avond werd het steeds erger. We wisten niet wat ons te wachten stond, het was toen nog gissen. Ik herinner me nog, dat toen het donker begon te worden, ik er bang werd. Moeder en m'n zuster haalden matrassen van boven (ik dorst de trap niet op) en hebben die in de kamer neergelegd, en lagen zo bij elkaar. We dachten niet aan een bevrijding, alleen maar hoe komen we hier levend uit. Weet nog goed hoe ik de hele nacht op m'n buik lag gelegen, met de handen tegen m'n oren. Steeds kwam het dichter bij, en nam in hevigheid toe. Eindelijk, na een lange angstige nacht, werd het stil. Alles ging naar buiten, zo ook wij. Wat er toen volgde, was net

een droom. We waren bevrijd, in uitzinnig van vreugde.

Konden het nauwelijks beseffen. Wie herinnert zich niet de laatste hongerwinter. Vooral in de grote steden, waar de mensen van uitputting stierven op straat. Het was voorbij, de tijd van onderdrukking. Van overtrekkende Duitsers, van schietpartijen, van bonkaarten, (rantsoen), geen brandstof, kleding, schoeisel enz. Van grijpgrage handen die alles afpakten, zoals radiotoestellen, fietsen, koperwerk, tin, alle winkels leeg haalden. Ja echt, het was voorbij. We stonden in groepjes bij elkaar. Ik een tijdje kwamen de stoere mannen voorbij, werkzaam bij de ondergrondse, in blauwe overalls met witte band. De jongens met hun fantastisch werk achter de schermen, met gevaar voor eigen leven. Het maakte diepe indruk op me. Ze waarschuwden dat we nog maar niet Lemmer in moesten gaan. Want het was nog niet helemaal veilig. Zo het schijnt hebben sommige Duitsers die bewuste nacht erg huisgehouden. Moest er zo nodig nog even hun woede koelen, om met handgranaten te gaan smijten. Wat veel leed heeft veroorzaakt.

Later waren overal Canadezen, te voet en in jeeps, en deelden chocolade en koekjes uit. Onze helden, een warm ontvangst was hun deel. Zaten ook in het gras van onze overburen. Moeder liep er als een rots in de branding bij langs en gaf ze te drinken. Ook kwamen ze bij ons in de achtertuin. Ik zat buiten. Het was zomer in april. Eén van hen wilde graag de ring, die ik om mijn vinger droeg als souvenir. Het had de vorm van een slangetje, nog door een neef van mij gemaakt. Met elkaar werd toen de straat versierd. Waar alles vandaan kwam weet ik niet. Het was geweldig. Er werden bogen gemaakt, met versierselen. Ieder huis had een geschilderde zinken emmer langs de stoeprand. We waren die dagen een familie, iedereen liep bij iedereen binnen.

Een dag of wat na de bevrijding werden er een paar meisjes gehuldigd voor hun werk in het verzet, op het bordes van het gemeentehuis. Naar ik meen de Dames v. d. Gaast en Koopmans. Ik weet niet meer of ze oranje of onze driekleur, rood, wit, blauw, rokjes droegen. Doet er ook niet toe. We lomen even stil van te worden. Op het moment zijn er geen woorden. Alleen maar bewondering. De herinnering zal je altijd bijblijven. Langzaam kwam de wederopbouw in Nederland op gang. Toch bleef je ook achter met teleurstelling, en minder prettige herinneringen, die voor jou al hoe long je was, onbegrijpelijk waren. Denk dan aan mensen van je eigen volk, zoals de landmacht, De NSB, de meisjes die het met Duitsers hielden. Later het besef, van het zinloze van zo'n oorlog, de menselevens die het heeft gekost, de wonden die het heeft geslagen. Dat de mens er niet van leert. Kijk maar om je heen, het is altijd zo geweest, en zal ook nooit anders worden. Maar deze vijfjaren hebben wij aan den lijve ondervonden. Vergeten? Nooit!

K. Klaver-de Jong

„Het Friese Jeruzalem"

Over het oorlogsjaar 1943 komen we in het boek „Friesland 1940-1945" (Friese Pers Boekerij bv. Drachten) m. de volgende passage tegen: „De grote stroom onderduikers kwam nu op gang. Friesland werd een onderduikersparadijs. Lemmer, in het bijzonder had een zodanige onzichtbare Joodse bevolkingsconcentratie dat het dorp aan de IJsselmeerkust de bijnaam „het Friese Jeruzalem" kreeg". Om de geschiedenis recht te doen had hier aan toegevoegd moeten worden dat ook Echtenerbrug veel Joodse onderduikers herbergde. In de laatste oorlogsjaren waren het er meer dan honderd(!), afgezien van vele andere onderduikers. Boven dien was Echtenerbrug een centrum van ondergrondse aktiviteit.

Op de fiets naar de Canadees

„Zijn we bezet of zijn we bevrijd?" In sommige plaatsen ging de overgang an bezetting naar bevrijding vrijwel geruisloos. Ook de grens tussen beide gebieden, de frontlijn, was niet altijd duidelijk vast te stellen. Sterker nog: men kon die lijn soms moeiteloos oversteken. Zo weet de heer A. Bruin uit Echtenerbrug zich nog goed te herinneren dat ze op zondag 15 april op de fiets naar Wolvega gingen om daar de bevrijders te zien. Op maandag 16 april deden zij dat in Heerenveen nog eens dunnetjes over. Toch was Echtenerbrug nog steeds „bezet" gebied. Dat bleek maar al te duidelijk toen ze die avond niet meer thuis konden komen. De brug in Vierhuis was door de Duitsers vernield! Noodgedwongen hebben ze de nacht van 16 op 17 april in Vierhuis doorgebracht. Wel hadden ze daar, als supporters op een tribune, een goed zicht op de Canadese granaten die naar Lemmer gingen....

Wit paard in de achterhoede

De 16e april 1945, de dag vóór de bevrijding van Lemmer, was het aan de bedrijvigheid van de Duitsers wel te zien dat er wat belangrijks op komst was. Toen ik tegen de avond, zoals zoveel anderen, melk ging halen, wemelde het op de Straatweg van de Duitsers. Ook bij het tweede brugje, bij Boersma waar ik melk ging halen, was het vol soldaten, maar het melk uitdelen ging gewoon door. Zodra mijn flessen gevuld waren ging ik het erf af en zag daar dat een Duitser de fiets van een klein meisjes zou meenemen. Omdat het hier om Roelie ging, het oudste dochtertje van mijn zuster, besloot ik me er mee te bemoeien en na veel praten kreeg ik inderdaad de fiets weer voor haar terug.

Het werd avond, 8 uur en dus „Sperrtijd" wat binnen blijven betekende. Vanuit de winkel probeerden we toch nog te volgen wat er buiten gebeurde. Grote groepen soldaten trokken voorbij. Ordeloos, alle richting van de ha ven. Van alles werd nog meegesleept: koeien, paarden, wagens... Wij zaten maar te wachten op een groep die met een wit paard de Nieuwburen was opgegaan. Zo omstreeks negen uur kwam deze groep als één van de laatsten voorbij met het afweergeschut dat op het Katholieke gedeelte van de begraafplaats opgesteld was geweest. Het geheel getrokken door het witte paard.

Toen het verder rustig bleef besloten we om tien uur om naar bed te gaan. Maar hiervan kwam niets. Een zware ontploffing werkloink. Onze eerste gedachte was dat de Duitsers de bruggen en de sluizen gingen opblazen maar de volgende morgen bleek dat het de kantine was geweest die vooraan in de Noordoostpolder stond, ongeveer op de plaats waar bouwbedrijf Van der Molen nu zijn kantoor heeft. Met tussenpozen van 10 minuten volgden de ontploffingen elkaar op, later in de nacht lagen er 15 minuten tussen. Om vijf uur in de morgen werd het weer rustig en waagden we ons op straat. Daar was het doodstil. Alleen burgemeester Krijger liep, gewapend met een geweer, rond.

Langzamerhand werd het druk ker en nu gingen we eerst eens bij de familie langs; deze waren er gelukkig allen bij de overgekomen, na een bange nacht. In Lemmer kwam nu de EHBO-groep van het Rode Kruis in aktie want er waren helaas wel slachtoffers. Lemmer gaf een zwaar getroffen indruk; zo hier en daar was er nogal wat schade aangericht.

Na een poosje was iedereen op straat; je zag plotseling weer nemensen die officieel ergens in Duitsland tewerk gesteld waren, maar die rustig thuis waren ondergedoken geweest. Nu was het wachten nog op de komst van de bevrijders.

Tegen het middaguur kwamen zij Lemmer binnen, onder het, na de emoties van de nacht, enigszins ingehouden gejuich van de wachtenden.

Nog een paar dingen van de 17e april 1945 die in mijn herinnering zijn blijven hangen. Op hun rooftocht op de avond van hun vertrek hadden de Duitsers bij een boertje op de Straatweg de gehele veestapel meegenomen: twee koeien. Zij kwamen er niet verder mee dan de havendam, daar werden de dieren achter geladen. Terwijl iedereen op de komst van de Canadezen wachte - de leden van de Binnenlandse Strijdkrachten waren inmiddels al verschenen - kwam daar meester De Vries, onderwijzer aan de openbare lagere school, met de beide koebeesten van de haven. Verschillende mensen boden aan om de dieren van hem over te nemen maar daar was geen sprake van; meester zou zelf zorgen dat ze weer bij hun eigenaar terug kwamen.

Wij waren de hele morgen boven geweest om vanuit de ramen van de dakkapel de eerste glimpen van de bevrijders te kunnen opvangen. Toen die eindelijk binnen waren drong het tot ons door dat er ondanks alles toch gegeten zou moeten worden. Hoe groot was onze schrik toen we, beneden gekomen, ontdekten dat het petroleumlampje nog altijd brandde. Minstens vier uur had dit voor niets gebrand terwijl we zo zuinig moesten zijn op het weinige dat we hadden! Die zuinigheid kunden we ook nog niet overboord zetten want het zou nog lang duren voordat alles weer volop te koop was. Naast het stukje dat in in 1965 over dit onderwerp schreef zitten tenminste nog tabaksbonnen geplakt, „voor vrouwen geboren in 1931 of vroeger". Zij golden voor de periode van februari 1949 tot januari 1950. Vijf jaar na de bevrijding dus nog!

Evert

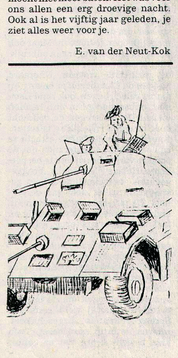

Dat laat je toch in Lemmer drukken

Drukkerij ZUID-FRIESLAND

Juist als het helemaal anders moet !

Lijnbaan 7, Lemmer of bel 05146 - 1277

Binnenlandse Strijdkrachten trekken Lemmer binnen

's Nachts voor de bevrijding van Lemmer was onze „club" bestaande uit ongeveer 20 man van de B.S. (Binnenlandse Strijdkrachten) gelegerd in de boerderij van W. Kraak te Echtenerbrug, 2e brug. De dag daarvoor waren de laatsten der verschillende paden en wegen naar gedoemde boerderij getrokken. Zelfs in een visservlet met de wapens onder de netten verborgen. Sommige werden nog door de Duitsers aangehouden, terwijl ze twee stenguns in de fietsentas hadden! Het ging die Duitsers echter om de fietsen. Een van die fietsen raakten we kwijt, maar de andere, waar de twee stenguns in zaten, konden we behouden, maar we met brutaal „bekvechten" met de Ortskommandant hadden gedreigd.

Na aankomst bleek dat op ongeveer 200 meter afstand van de boerderij enige Duitsers bij de brug op wacht stonden. Wij hadden echter consignes niet in aktie te komen. Wij waren allen bewapend. 's Nachts hoorden wij het Engelese artillerievuur.

De volgende morgen vroeg gingen wij, zoveel mogelijk per fiets, op weg naar Lemmer. Bij „Pasveer" ontmoetten wij de eerste Canandezen en hadden een gesprek met de aanwezige officier, waarbij we ons beste school-engels „uit de kast" moesten halen.

Omdat ons nog niet bekend was, hoe wij de situatie in Lemmer zouden aantreffen, namen we de nodige voorzorgsmaatregelen door een brengun (machinegeweer) voor het gemeentehuis in stelling te brengen. Na verloop van enige tijd werden een aantal NSB'ers opgehaald en in het Nutsgebouw voor de nacht ondergebracht.

Onze „club" heeft daarna nog enige maanden de nodige hand- en span-diensten ten behoeve van het Militaire Bestuur verricht (o.a. vanaf 17 april bewakingsdienst boven in de vuurtoren; Holland was nog niet bevrijd). Zoals begrijpelijk waren we allen blijen opgetogen met de bevrijding en viel de in jaren opgespaarde spanning van ons af.

S. de Boer

Hierbij een lijstje van de leden van de bovengenoemde „club", waarvan er inmiddels een aantal is overleden. Ook is deze lijst heel waarschijnlijk niet helemaal volledig: Klaas Zwarthoed, Harm Douma, Hans Jaalsma, Willem Beijering, Jetse de Haan, Schelte de Vries, Gerard Soldervaart, Sybrand de Boer, Roel de Heij, Roelof v. d. Zee (Drachten), Douwe Dijkstra, Hessel Jetten, Henny v. d Berg, Sjoerd Brandsma, Spits, Max Koole, Siep Klein (Harlingen) en de koeriersters Lena Koopmans en Wim v. d. Gaast. Deze koeriersters zaten in voorjaar van 1945 in de S.D. gevangenis te Heerenveen.

Een bange droevige nacht

Het begon die avond van de 16e april met het opblazen van het munitiedepot; naar ik meen door de BS van Lemmer. Wat een schrik. In de kamers waren veel ramen kapot. We zaten in het donker en konden daardoor zien wat de Duitsers allemaal nog meenamen naar de schepen in de haven. Volgeladen boerenwagens en auto's. Ze probeerden dat mee te nemen naar de overkant, naar Holland. Toen bij ons het schietten begon, gingen ze weg. En wat dat schieten vandaan kwam wist je eerst ook niet. We durfden niet meer boven te blijven en gingen met z'n allen beneden in de kantoren zitten: mijn schoonouders, een oude man die bij hen was, een onderduiker en Boukje v. d. Meer met haar man die woonden op 1A (Polderdijk red.). En daar zaten we dan af te wachten wat er zou gebeuren. Af en toe, als het even rustig was, even buiten kijken. Iets later hoorden we schieten en gejammer. Er werd van de overkant geroepen: „van der Neut, van der Neut, wil je even naar een dokter gaan? Hier is een gewonde!" Wim op klompen langs de Vissersburen, die vol glas lag. En maar goed lawaai maken want je kon nooit weten of je nog Duitsers tegen kwam. En ja hoor. Op de hoek van de Vissersburen werden geweren op hem gericht met een snauw „Was wollen Sie?" „Naar de dokter" zei hij. Gelukkig lieten ze hem gaan en hij is weer

behouden thuis gekomen. De volgende dag hoorden we de gewonde Harm van der Wolf was. Toen hij nog wat uit zijn huis wilde halen schoten de Duitsers hem in zijn been.

En de beschieting op Lemmer ging maar door. Het was volgens mij een paar uur later toen buurman M. F. de Vries kwam vertellen dat hun huis was geraakt. Ze zaten daar allemaal in de kelder, afstand van de boerderij enige Duitsers bij de brug op wacht stonden. Wij hadden echter consignes niet in aktie te komen. Wij waren allen bewapend. 's Nachts hoorden wij het Engelese artillerievuur.

De volgende morgen vroeg gingen wij, zoveel mogelijk per fiets, op weg naar Lemmer. Bij „Pasveer" ontmoetten wij de eerste Canandezen en hadden een gesprek met de aanwezige officier, waarbij we ons beste school-engels „uit de kast" moesten halen.

Omdat ons nog niet bekend was, hoe wij de situatie in Lemmer zouden aantreffen, namen we de nodige voorzorgsmaatregelen door een brengun (machinegeweer) voor het gemeentehuis in stelling te brengen. Na verloop van enige tijd werden een aantal NSB'ers opgehaald en in het Nutsgebouw voor de nacht ondergebracht.

Onze „club" heeft daarna nog enige maanden de nodige hand- en span-diensten ten behoeve van het Militaire Bestuur verricht (o.a. vanaf 17 april bewakingsdienst boven in de vuurtoren; Holland was nog niet bevrijd). Zoals begrijpelijk waren we allen blijen opgetogen met de bevrijding en viel de in jaren opgespaarde spanning van ons af.

S. de Boer

Herdenkingsbijlage Zuid - Friesland

Jeugd in oorlogstijd

Het eerste wat ik mij herinner, dat mijn moeder 's morgens 5 mei 1940 al vroeg in de slaapkamer stond en tegen mijn broer zei: het is oorlog. Er war meteen een heel aparte sfeer in hui... Ik denk, dat men het toch wel aan had kunnen komen, maar daar wisten mijn zus en ik, respectievelijk 9 en 11 jaar, niets van af. Ervolgden 5 chaotische dagen met veel tegenstrijdige berichten. Toen was de oorlog over.

Het normale leven herstelde zich langzamerhand weer. Van de eerste jaren herinner ik me weinig. In 1941 ging ik naar de Mulo. Af en toe hadden we een poosje vrij, dan werden er Duitse soldaten in de school ingekwartierd. Ook zaten we tijdelijk in de bewaarschool met onze klas. We oefenden soms voor als er luchtalarm zou komen, daar deed het hele dorp aan mee. Wij moesten bij het geluid van de sirene meteen uit school naar huis rennen en als het sein veilig gegeven werd, meteen naar school terug gaan. Dat was soms dolle pret.

Wij hadden een groot huis en kregen wel eens inkwartiering. Ook heeft er een tijd een gezin uit de Noordoostpolder bij ons gewoond. Als ik me niet vergis heetten die lui Hardebol. Het waren heel beleefde mensen, die bang waren om overlast te bezorgen. Ze moesten uit de polder omdat er sprake was, dat die onder water gezet zou worden. Wij als kinderen vonden het altijd wel leuk als er andere mensen bij ons in huis woonden. Dat bracht een beetje leven in de brouwerij.

Mijn oudste zus is in de oorlog getrouwd met Jan Martens en ze woonden in het Nutsgebouw. Er was een café en een bioscoopzaal en er waren bruiloften en partijen. Na verloop van tijd waren er zoveel Duitse soldaten in Lemmer, dat er speciale films voor werden gedraaid. Ook kwamen er vaak goede toneelgezelschappen uit Duitsland. Op de vrachtauto's stond: „Kraft durch Freude". Omdat ik veel bij mijn zus en zwager was te helpen, heb ik veel van die voorstellingen gezien. Ik leerde goed Duits verstaan en spreken. De soldaten die er kwamen waren ook maar gewone jongens, ze gedroegen zich netjes en uiterst correct. Ze noemden me altijd Fräulein Martens. Op de zeedijk en in de Noordoostpolder stonden zoeklichten en op het torentje van het stationsgebouw een machinegeweer. Wanneer er 's avonds vliegtuigen overkwamen zag je die lichtstralen door de lucht zoeken en soms zag je er een vliegtuig in en dan was het retteketet. De vliegtuigen schoten ook terug. Een keer waren de kogels bij ons door het dakraam gegaan en vonden we ze de volgende dag bij ons in bed. Ook werden er lichtkogels uitgeworpen door vliegtuigen, daar werd het behoorlijk licht van.

De vliegtuigen schoten overdag ook wel op treinen, trams en schepen. Soms zag je de kogels over de straat ketsen. Ik ben een keer bij de Wildeman naar binnen gerend, toen ik dat zag. Waren die vliegtuigen weer weg, dan ging je gewoon verder.

Er waren ook razzia's van de Duitsers. We mochten toen niet met meer dan 2 mensen op straat staan. Maar onder de bomen stonden altijd mannen. Toen stopte er een keer een overvalwagen. Iedereen vloog alle kanten uit. De soldaten sprongen uit de auto en begonnen meteen te schieten. Ik was er vlak bij en rende terug de Schans in. Toen het wat rustiger werd, dacht ik ineens, wat zullen mijn ouders ongerust zijn en toen ben ik er toch maar langs gelopen. Er lag een oude man op straat. Een van de soldaten schoot nog even in de richting van het station, waar wat nieuwsgierige mensen stonden en weg waren ze. Ik vond het wel een beetje griezelig. Vlak voor ik bij de Nieuwedijk was, begon ik nog te rennen en rende regelrecht mijn vader in de armen. Die wilde mij ophalen, maar durfde er niet langs. Dat was natuurlijk ook lang niet vertrouwd. Jonge meisjes schieten ze niet zo gauw dood.

Op een gegeven moment moest ie dereen 's avonds om 8 uur binnen zijn. Van 7 tot 8 uur was het dan vaak wel gezellig op straat, vooral veel jongelui waren er onderweg. Het moest dan wel een beetje lichte maan zijn; anders was het pikdonker. De ramen mochten geen lichtstraaltje doorlaten. We hadden dan een soort papieren rolgordijnen voor het raam. Ook hadden we hadden afgesloten, kaarsen waren er niet veel. We hadden petroleumlampen en bekers met water, daarop een beetje olie en een lontje er in.

Na schooltijd gingen we melk halen bij boeren rondom Lemmer. Ik moest vaak naar de Otterweg, richting Bantega, naar Follega en naar de Brekkenpolder. Bij deze laatste boer werden we met een bootje over het kanaal gezet. Het was altijd gezellig en lekker warm bij de boeren in de stal. Vlak bij de boerderij in de Brekkenpolder was tijdens een luchtgevecht een vliegtuig neergestort. Het land lag bezaaid met brokstukken, ook lagen hier en daar stukjes van de bemanning. Ik wou dat beslist niet zien. Bemanningsleden van vliegtuigen die omgekomen waren, werden in Lemmer op het kerkhof begraven. Ik ging wel eens naar zo'n begrafenis toe en dan was er ook een dominee bij. Dat was in elk geval wel fatsoenlijk. Er lagen ook een paar Duitse soldaten. Na de oorlog deed ik mee aan de 4 Mei-herdenkingen. Er werden dan bloemen gelegd bij de gesneuvelde soldaten. Ik legde mijn bloemen dan altijd bij de Duitse soldaten. Die jongens waren tenslotte ook ver van huis voor hun vaderland gestorven.

Voor de oorlog leefden mijn ouders al in een staat van oorlog, ze hadden een slecht huwelijk. Tijdens de oorlog leefden ze in een soort gewapende vrede en na de oorlog stak hun persoonlijke oorlog de kop weer op. Zo vielen we dus van de ene oorlog in de andere.

Ook daarom was ik veel bij mijn zus en zwager in het nutsgebouw. In 1943 werd hun dochter Annelies geboren. Mijn zus was toen ook nogal eens ziek. Geregeld logeerden er een paar Duitse officieren en/of vertekende Nederlanders. Die moesten er ook eten. Ook was er wel eens een dineetje voor de hoge heren. De Duitsers zorgden dan voor het benodigde eten en mijn zus moest dan klaar maken. Zodoende hadden wij het ook niet slecht, wij hoefden niet naar de gaarkeuken. Ook werd bij hen het electrisch niet afgesloten. Op zekere dag moesten alle radio's ingeleverd worden. Mijn vader en onze huisarts waren een van de eersten die de radio inleverden. Misschien wel een paar dagen later werd er die dag vele toestellen ingeleverd. Later ging mijn vader 's morgens met enkele anderen bij een plaatselijke bakker naar het nieuwste Engeland luisteren. Als ze dan weer buiten kwamen, riepen ze soms tegen voorbijgangers, dat het goed ging. Tegenover de bakker was hotel Boersma en daar logeerden ook Duitsers en NSB'ers. Dus op een gegeven moment werd de club opgepakt en naar de gevangenis in Leeuwarden verd door hem op deze wijze gered. In Bolsward was het zelfs zo dat de politie ons kwam waarschuwen op welk tijdstip zij de gevangenen door het wc - raampje zouden laten ontsnappen.

Voor de Duitsers werd het zo langzamerhand een obsessie om Paul Lemstra te vinden, hij werd vogelvrij verklaard. De Duitsers hadden er echter geen idee van hoe Paul eruit zag en konden geen foto van hem publiceren. Op een zondagmorgen in februari 1945 hoorde de afluisterpost, die in boekhandel Wielenga in de Nieuwe Oosterstraat te Leeuwarden gevestigd was, dat de SD over Paul's adres beschikte en dat een contingent SD - ers werd verzameld om Paul te arresteren. Diezelfde morgen werden we gewaarschuwd en hals over kop kleedden we ons aan en gingen we het huis uit. Weer werd ik op een tijdelijk adres ondergebracht, maar het zou niet al te lang meer duren.

In de eerste dagen van April 1945 begon het erop te lijken dat de Duitsers Bolsward zouden verlaten. Op een avond kwam oom Dick bij mij langs om mij naar het stadhuis mee te nemen waar de eerste Canadezen waren aangekomen. In zijn beste Engels introduceerde oom Dick mij bij de Canadese Majoor die daar zeer goed leidde. Dit moment in dat prachtige historische stadhuis in Bolsward zal ik nooit vergeten, toen kreeg ik mijn vrijheid en mijn menswaardigheid terug en kreeg oom Dick de beloning waar hij en Mams zo hard voor hadden gevochten: zij hadden Robbie's en mijn leven gered. De volgende dag gingen wij alten te rug naar het huis op de Nieuwe Turfkade en begonnen we plannen te maken om naar Lemmer terug te keren.

In Lemmer aangekomen werden ze als helden begroet en bleek dat alle onderduikers, door hen ondergebracht, veilig de oorlog waren door gekomen. Dit laatste was het allerbelangrijkste voor oom Dick en Mams.

Ik ben de „Zuid - Friesland" om drie redenen dankbaar dat zij mij de gelegenheid heeft geboden mijn ervaringen van 50 jaar geleden, waarmee ik nog dagelijks leef, op papier te zetten.

Allereerst vind ik het betreurenswaardig dat de Nederlandse regering deze buitengewone mensen die hun leven hebben gerisikeerd om het leven van joodse medeburgers te redden, nooit heeft geeerd. In Jerzalem daarentegen worden hun namen op de Avenue of the Righteous among the Nations bij het Yad Vashem gebouw geeerd. Ook in Washington D.C worden zij geëerd in het nieuwe Holocaust Memorial Museum waar naar toe honderdduizenden vinden tussen de opsomming van mensenredders uit de gehele wereld.

In de tweede plaats geloof ik dat het voor de jongere generatie van grote waarde is om te leren hoe ver men kan gaan om voor andere mensen in de breste springen. De buitengewone daden van oom Dick en Mams kunnen daartoe als voorbeeld dienen.

De derde en belangrijkste reden waarom ik over Dick en Anne Onderweegs, Frans Postma, Ulke Boonstra, Sjoerd Wiersma, Corrie ten Boom en vele anderen schreef is, dat mijn Ouders' poging om mijn leven te redden door onder te duiken, nooit geslaagd zou zijn als zij er niet waren geweest om hen de helpende hand toe te steken.

Want zonder deze mensen was ook ik een van de velen geweest voor wie jaarlijks herdenkings - ceremonies worden gehouden en zou ik een van diegenen geweest zijn voor wie de 102.000 naamloze steentjes op de appel-plaats in het voormalig Kamp Westerbork geplaatst zijn.

De dagen voordat we bevrijd werden, waren zeer chaotisch. Er gingen de wildste verhalen rond over de Duitsers, dat de Duitsers knap zenuwachtig werden. Mijn zus Anneke ging de dag voordat we bevrijd werden de kelder inrichten. We hadden een grote kelder, hij werd schoongemaakt en er kwamen kussens, dekens, etenswaren, spelletjes en van alles in. Mijn moeder was een muisvrees voor, zaakte nooit in paniek, het leek ons allemaal wat overdreven. Maar 's avonds hoorden we de ene knal na de andere en toen bleek, dat Lemmer beschoten werd. Dus toen hebben we inderdaad die nacht in de kelder gebivakkeerd. We hadden ook een evacuoetje uit Den Haag. Dat jongetje was a' een poos bij ons. Toen hij kwam was hij zo mager als een lat, en echt hongerkind en en lang niet gezond. Mijn moeder heeft hem met kunst en vlieg werk weer helemaal opgeknapt. Hij zat die nacht ook bij ons in de kelder met bange ogen, maar gaf geen kik. Een flink jochie. We hadden een paardrenpen in de kelder, die hebben gen voor een bijzondere gelegenheid. Dat was dit dus wel en we kregen er een stuk van. Maar er zat totaal geen smaak aan. Toen de schrik was mijn smaak kennelijk verdwenen.

Mijn vader, de schoolmeester, telde hoeveel jongens er waren die dag aan. Dat was ongeveer 20 minuten (of waren het 10 minuten?). Dus als er een knal geweest was, konden we even uit de kelder gaan kijken buiten kijken of er ergens ook brand was of zo. Het was dus niet vlak bij ons. Als er zo'n projectiel aan kwam, hoorde je eerst een ezfluit, dan even niets en dan boem. Als dan de boem niet aan het gefluit bleek, was het dichterbij volgens mijn vader. Ik ban me niet herinneren, dat we nu zo angstig waren. We hoorden de Duitsers door de straat marsjeren, dat deden ze vroegens mij benauwder dan wij. Het schieten duurde tot in de vroege morgen. Toen werd het stil op straat. De meeste Duitsers waren vertrokken. Of liever gezegd, ze waren gevlucht met achterlating van veel levensmiddelen bij de haven. Zo langzamerhand durfden de mensen voorzichtig op straat. Al gauw kwamen er Canadezen. Veel Lemsters gingen naar de haven om levensmiddelen te halen. Sommigen liepen er mee naar huis, ze de nauwelijks konden dragen. Mijn moeder wilde niet, dat wij daaraan meededen. Waarschijnlijk zijn we toen ook wel een paar uur naar toe geweest. Of er slachtoffers waren tijdens die beschieting weet ik niet meer.

Er kwamen steeds meer Canadese soldaten. Vanuit ons huis zagen we uit op het stationsplein, daar stonden veel lege personenwagons. In een mum van tijd zaten ze vol met allemaal vrijende paartjes, het hek was van de dam. Er doken verzetsstrijders op met overalls aan, zij hadden het nakijken bij de meisjes. Maar ja, wie valt er nu op een overall, die zag je overal. Ik ging bij het geementehuis kijken. Daar stond een grote jeep met de mededeling: Kamp Lemmer in te gaan.

Ik was 18 jaar en nr. 2 in een gezin van tien kinderen. De oudste zat ondergedoken in Follega, de jongste was toen 3 jaar.

Toen de beschieting begon hebben we eerst met elkaar een poos in de gang gezeten, maar dat durfde moeder niet meer, en toen werd het gezin gesplitst. De oudsten gingen naar de naaste buren, moeder met de jongsten gingen naar de overburen.

Wij hebben de hele nacht in de kelder doorgebracht, bij een gezin dat zelf ook een behoorlijk aantal kinderen had, achterafkan ik me dat nauwelijks meer voorstellen, want de ruimte was niet groot en vrij laag, rechtop staan kon niet en toch moest ook in onze schuilplaats veel vuldig gebruik worden gemaakt van de toiletemmer.

Het werd een lange en angstige nacht en vaak vroeg ik me af, zien we de anderen wel weer? Vader was in 1943 opgepakt en in Vught omgekomen en als oudste dochter voelde ik me soms mee verantwoordelijk voor de jongere broers en zusters. Er is veel gebeden die nacht in die kelder, en daar niet alleen, onze gastvrouw was een trouw bezoekster van de kerk in de Schans. Zelf bezochten we veelvuldig de kerk aan de Nieuwburen, de manier van bidden verschilde nogal, maar wij waren blij dat zij het de hele nacht „enthousiast" volhield.

Eindelijk werd het rustig wat het schieten betreft, en toen hoorden we al gauw via het kelderraam de stemmen van de buurmannen en hun zonen, overal kwamen ze naar buiten en een paar durfden al voorzichtig Lemmer in te gaan.

Gelukkig waren ook moeder en de anderen de nacht goed doorgekomen. Toen wij hoorden dat de broertjes buiten waren wilden wij eindelijk ook de kelder uit.

De broers kwamen na een paar uur terug met verhalen over de toestand bij station en haven en hadden een aantal oorlogsbuit meegenomen, dingen die de bezetters in hun haast achterlaten hadden meeten laten, natuurlijk mochten ze dat niet meenemen maar de kans smakte goed!

En toen was het wachten op onze bevrijders. Ik weet nog goed dat ik met bekenden op de hoek Vissersburen/Nieuwburen stond. Plotseling zag ik Dori van Cleeff aan komen M'n eerste reactie was schrik. Oh Dori, iedereen ziet je. Dori was toen melijk en Joods meisje en heeft op dergedokgen gezeten bij de familie Abe Verbeek op de Vissersburen. Ik ben realistisch genoeg om te weten dat ook onderduiken niet meer hoefde.

We hebben de bevrijding en het feest uitbundig meegevierd. Triest was het dat er een grote schadeviel over het feest van de bevrijding doordat ook in onze laatste nacht van de bezetting tijdens de beschieting van ons dorp slachtoffers waren gevallen.

Laten we vooral nooit vergeten dat een oorlog alleen verliezers heeft, en zijn zoveel mensen weggevallen Die lege plaatsen blijven leeg.

Ans Luimes-v. d. Wa
Markness

Na de bevrijding marcheren de plaatselijke muziekkorpsen weer door de straten van Lemmer. Van voor naa achteren en van links naar rechts zien we de korpsleden: Johannes v. d. Berg, Henk Loen en Gerrit Mink. Wim v. d. Gaast (half zichtbaar) en Pieter Rottine, Dirk de Hei Lies v. d. Loen en Annie v. d. Gaast, Margje Hogeterp, Geert Bakker en Aukje Coehoorn met daarachter de Groo (van het stoomgemaal).